

Drude Dahlerup:

Anmeldelse af Ellen Buch-Hansen (red.): Kvinder er den halve verden. Mellempfolkeligt Samvirke 1976. 236 s. ill. 34,05 kr.

Det var dristigt af Ellen Buch-Hansen m.fl. at give sig i kast med at skrive en så vidtspændende bog om kvinders stilling i en tid, hvor der såvel herhjemme som i udlandet kommer stadig nye og stadig mere dybtgående analyser af kvindernes stilling i enkelte lande og samfundstyper.

Bogen består af 10 afsnit, skrevet af 10 forskellige personer eller grupper samt et generelt indledningsafsnit af Inger Bonnesen, Ellen Buch-Hansen og Elsebeth Tarp, der trækker nogle principielle hovedlinier op vedr. sammenhængen mellem samfundets udvikling og kvindernes stilling i tre hovedtyper af samfund.

De 10 enkeltafsnit behandler kvindernes stilling i Danmark (Suzanne Giese), Italien (Karen Dissing Melega), Sovjetunionen (Mette Bryld), Mexico (Elsebeth Tarp), De arabiske lande (Birgitte Rahbek Pedersen), Ghana (Kika Mølgård), Tanzania (Merete Teisen), Indien (Sara Mathai Stinus), Kina ("Kinagruppen") samt Nord- og Sydvietnam (Ann-Lisbeth Arn og Irene Nørlund).

I disse afsnit forsøger man - i overensstemmelse med de i forordet nævnte intentioner - konsekvent at inddrage landenes økonomiske og sociale udvikling som baggrund for udviklingen i kvindernes stilling. Følgende emner er tilstræbt belyst i alle enkeltafsnittene: kvinders arbejde og arbejdsdelingen mellem mænd og kvinder, familie- og ægteskabsforholdene, kvinders uddannelse, kvinders organisationer, herunder kvindefrigørelsesbevægelser samt den officielle politik over for kvinder. Der tales i disse afsnit ikke om "kvinden" som abstraktum, tværtimod viser man hvorledes kvindernes stilling er forskellig alt efter klassetilhørsforhold. Nogle af afsnittene går flere hundrede år tilbage i historien, andre koncentrerer sig om nutiden.

De enkelte artikler i bogen rummer en række oplysninger og berører en mængde interessante emner. Imidlertid må behandlingen i sagens natur blive ret overfladisk, når man forsøger at analysere kvindernes stilling i f.eks. Kina fra midten af forrige århundrede til idag på ialt 17 sider. Der er blevet meget lidt plads til problematisering af stoffet. Der foretages i bogen ingen sammenligninger mellem de enkelte afsnit, og det generelle afsnits teser forsøges ikke set

i relation til de konkrete oplysninger i enkeltafsnittene. En sådan sammenligning af konkrete oplysninger om kvindernes stilling i forskellige samfund - således som f.eks. Ester Boserup har gjort det vedr. kvinder i u-landene,¹⁾ - må siges at være et nødvendigt udgangspunkt for diskussion af de mere generelle teser om kvindeundertrykkelse. Bogen Kvinder er den halve verden kan da også ses som en illustration af, hvor meget vi endnu mangler at undersøge, og hvor meget der endnu er uafklaret i forsøgene på at foretage en nærmere bestemmelse af kvindeundertrykkelsens karakter og årsager.

Allerførst melder dette spørgsmål sig: Hvad skal man forstå ved kvindeundertrykkelse? For denne som for de fleste andre tilsvarende bøger mangler der et forsøg på at præcisere, hvad det er man måler, hvad det er man vil finde årsagerne til, når man som i denne bogs forord taler om at ville give en forståelse af årsagerne til kvindens undertrykkelse og diskrimination (s. 7).

Her kan det være givtigt at skelne mellem differentiering mellem mænd og kvinder (f.eks. med hensyn til arbejde) og undertrykkelse, dominansrelationer, hækkeorden, rangorden eller stratifikation, som sociologerne siger. Stratifikation hænger naturligvis sammen med differentiering og kan på sin side forstærke denne, men sammenhængen er ikke entydig. Man kan således godt forestille sig en skarp opdeling i mands- og kvinderoller i familien (differentiering), uden at det ene køn af den grund dominerer det andet (stratifikation).

Det synes at være et universelt fænomen, at der hersker en arbejdsdeling baseret på køn. Hvor skarp denne arbejdsdeling er, og hvilket køn, der udfører hvad, varierer ganske utroligt fra samfund til samfund. Hvad der i ét samfund er typisk kvindearbejde, kan i et andet være typisk mandsarbejde. Men ud over denne differentiering, synes der i de fleste hidtidige samfund at have eksisteret en rangorden mellem kønnene, som bekendt som hovedregel ikke til kvindernes fordel.

Et er at analysere kønsdifferentieringen og dens årsager, noget andet og mere kompliceret er at nå frem til en nærmere bestemmelse af kvindeundertrykkelsens karakter og årsager. I Kvinder er den halve verden taler man om kvindernes "indflydelse på lige fod med mændene" (s. 23); det siges, at kvindernes i de socialistiske

1) Jf. Ester Boserup, Kvinde i u-land, 1974. Oversættelse af Woman's Role in Economic Development (1970).

lande "på mange måder (er) bedre stillede og vurderes højere end i de kapitalistiske lande" (s. 24), eller at de ghanesiske kvinder har en "forholdsvis høj samfundsmæssig status" (s. 130). Der tales om "ligestilling", "frigørelse" og om "forbedring af kvindens stilling". Jeg skal ikke gøre noget forsøg på at afklare kvindeundertrykkelsens karakter. Men som en foreløbig og mere abstrakt bestemmelse mener jeg dog man kan definere kvindeundertrykkelse som en systematisk rangorden mellem mænd og kvinder (til mændenes fordel) i henseende til magt og indflydelse, samt rangordenen af mænds og kvinders anseelse (sociale prestige), dvs. mænds og kvinders vurdering af eget og det andet køn.¹⁾ Man kan tale om kvindeundertrykkelse i samfundet i sin helhed som den ene yderlighed, og som den anden yderlighed om rangordenen mellem mænd og kvinder i de helt personlige relationer.

Kvindeundertrykkelsen har forskellig grad og karakter i forskellige samfundstyper og i forskellige klasser inden for ét samfund, idet der dog i samfund som f.eks. det danske er mange fælles træk i undertrykkelsen på tværs af klasserne. På det abstrakte plan er der imidlertid det fælles ved kvindernes vilkår inden for alle klasser (i de fleste hidtil kendte samfund), at kvinderne relativt har mindre magt og indflydelse samt mindre anseelse end deres egen classes mænd. Netop dette "fælles" træk har givet anledning til, at man har villet forklare al kvindeundertrykkelse alene ud fra den ene faktor, der er fælles for alle kvinder: de biologiske og fysiologiske karakteristika. Men hermed overser man de uhyre variationer, der findes mht. graden af undertrykkelse og undertrykkelsens nærmere karakter, samt negligerer eksistensen af de - ganske vist få samfund uden kvindeundertrykkelse.

I Kvinder er den halve verden opstilles biologien ikke som den faktor, der alene kan forklare kvindeundertrykkelsen. I bogens generelle afsnit fremsættes nogle principielle betragtninger vedr. kvindeundertrykkelsens årsager, og hermed også vedr. betingelserne for, hvad man i bogen somme tider kalder ligestilling, somme tider frigørelse. Med en desværre karakteristisk uklar formulering opstilles denne generelle tese: "På mange måder har kvinden større muligheder for at gøre sig gældende de steder, hvor hun deltager meget i produktionen" (s. 23), eller med en anden formulering: "... kvindens økonomiske og sociale stilling har været bedst i de områder, hvor hun har

1) Her dukker de sædvanlige problemer med måling af magt og af social prestige naturligvis op.

haft en central rolle i produktionen" (s. 17). Med denne sidste formulering er man gået fra at tale om erhvervshyppigheder (?) til at se på, hvor stor betydning kvindernes arbejde har for familiens subsistens og samfundets samlede produktion. Dette svarer stort set til de teser Clara Zetkin og Alexandra Kollontay fremsatte, teser der var banebrydende for deres tid. Ud fra denne teori kan man tilsyneladende forklare den store forskel i graden af kvindeundertrykkelse mellem på den ene side de arabiske lande, hvor kvinderne lever meget afsondret og kun bidrager lidt til familiens subsistens, og på den anden side Afrika syd for Sahara, hvor kvinderne mange steder er hovedarbejdskraften i landbruget (der er det vigtigste erhverv) og i visse tilfælde, som f.eks. i Ghana, også er dominerende inden for handelen.

I Kvinder er den halve verden fremhæves det imidlertid, at denne teori må modificeres. Akkurat som det er tilfældet med udbyttede klasser (slaver, livegne bønder, arbejdere), således gælder det også for kvinderne, at samfundets hovedproducenter ikke automatisk har den politiske og økonomiske magt i et samfund.¹⁾ I bogen peges da på forholdet til ejendomsretten som en nødvendig yderligere forklaringsfaktor: "Så længe kvinden ikke har ejendomsret over produkterne af sit arbejde - endsige over sin krop - opnår hun ingen selvstændighed, lige meget hvor meget hun producerer ... kvindens deltagelse i produktionen er nok forudsætningen for hendes ligestilling, men ejendomsforholdet er afgørende for, om hun opnår den" (s. 23). Også her rejser der sig nye spørgsmål? Menes der ejendomsretten til produktionsmidlerne generelt? Eller tænkes der kun på landbrugssamfund, hvor det at mand og kone ejer og dyrker jorden i fællesskab da skulle betyde, at kvinden ikke blev underordnet manden i henseende til magt og anseelse? Og hvad er egentlig årsag og virkning i forholdet mellem kvindernes stilling i produktionen og deres relation til ejendomsretten, når man ser forholdene i et udviklingsperspektiv.

Endelig: hvorledes er relationen mellem ejendomsretten til

1) Antropologen Pegge R. Sandy har undersøgt sammenhængen mellem kvinders bidrag til den totale subsistens-produktion i en lang række primitive samfund og kvinders status (operationaliseret i en række indikatorer). Her viste der sig ingen entydig sammenhæng. I flere samfund udfører kvinder hovedparten af arbejdet, men befinder sig i en slags slaveposition i forhold til mændene. Jf. "Toward a Theory of the Status of Women", American Anthropologist, 75, Oct. 1973, pp. 1682-1700.

produktionsmidlerne, og hvad der kaldes ejendomsret til egen krop? I store dele af verden gøres kvinderne endnu til genstand for køb og salg ved ægteskabsindgåelse. Her fremhæver bogen i overensstemmelse med Ester Boserup iøvrigt det interessante forhold, at manden som regel må betale for sin kone (brudepris) i de samfund, hvor kvinder er en vigtig arbejdskraft, mens forældrene omvendt må betale medgift, hvor kvinderne ikke eller kun i mindre omfang deltager i produktionen.

Lad mig rejse endnu et punkt, som trænger til et nærmere analysearbejde: Selv om biologien forkastes som forklaringen på kvindernes undertrykkelse, kan den ikke lades ude af betragtning. De biologiske forhold må nu blot ses i relation til de økonomiske. I bogen inddrager man da også konsekvent spørgsmålet om, hvorledes børnepasningen er organiseret, og det fremhæves, at ansvaret for børnene også i de socialistiske lande hviler på kvinderne (dette nævnes som et af eksemplerne på, at kvindeundertrykkelsen ikke automatisk ophæves med kapitalismens opstyrtelse). Men hvorledes skal biologien indpasses i de generelle teser vedr. kvindernes stilling? Ja, det er evidēt, at kvindernes børneskabende funktion i høj grad er bestemmende for hvilken arbejdsdeling, der er mellem mænd og kvinder i et givet samfund. Men i hvilket omfang har denne kvindernes funktion i sig selv betydning for deres magt og anseelse i samfundet? Ligesom køb af ægtefælle er et køb af arbejdskraft, så er det også et køb af én, der kan føde børn. Og hvor børn udgør en væsentlig arbejdskraft og en forsikring for støtte i alderdommen samt hvor man pr. tradition lægger stor vægt på stammens eller slægtens videreførelse, da er kvindernes evne til at føde børn og passe dem (hvilket sidste i mange samfund ligeledes anses for biologisk bestemt kvindearbejde) overordentligt vigtigt. Vigtigt, ikke blot for samfundet i sin helhed, men også ganske åbenbart vigtigt for den enkelte familie og det enkelte individ. I de moderne industrisamfund er børn naturligvis stadig livsvigtig for samfundets fortsatte eksistens, men ikke så indlysende nødvendige for de enkelte individers overlevelse som i de fleste u-lande. Og i industrisamfundene betragtes børn som en privatsag, man kun nødtvungen giver penge ud til fra statens side. Der er tendens til, at børn i industrisamfundet først og fremmest ses som et handicap for kvinderne og ikke som et værdifuldt bidrag til samfundet. De socialistiske landes, bl.a. Sovjets svingende kurs over for moderskabet er interessant set i denne sammenhæng:

på den ene side forsøg på opvurdering af det individuelle moderskab som socialt nyttigt arbejde ("heltemoder"), på den anden side bestræbelser på kollektivisering af børnearbejdet og en total inddragelse af kvinderne i produktionen uden for hjemmet.

Her er blot nævnt nogle af de mange vigtige problemstillinger, bogen rejser. Vedr. disse som vedr. mange andre spørgsmål angående kvinders stilling mangler vi endnu en nærmere afklaring. Bogen havde nok vundet ved, at man ikke havde spredt sig så voldsomt, men til gengæld diskuteret og problematiseret mere. Generelle teser om kvindeundertrykkelsen har uden grundlag i detaljerede og komparative analyser af konkrete samfund en tendens til at blive slagsordagtige.

Bogen er forsynet med en ordliste, der imidlertid virker noget tilfældig i udvalget, ligesom forklaringerne ofte er mangelfulde. Der er litteraturhenvisninger i mindre omfang til hvert afsnit. Vedr. u-landene henvises til en anden MS-udgivelse:

Litteratur om kvinder i u-lande. Annoteret bibliografi redigeret af Helle Leth-Møller og Sigrid Halvarsson. Mellempøkeligt Samvirke 1975. 88 s.